

Голові разової спеціалізованої вченої ради
по захисту дисертації на здобуття ступеня доктора філософії
в Інституті держави і права
імені В.М. Корецького НАН України,
доктору юридичних наук, професору
Олександру Батанову

ВІДГУК

офіційного опонента професора кафедри політичних теорій
Національного університету «Одеська юридична академія», доктора
політичних наук, доцента Завгородньої Юлії Володимирівни на
дисертаційну роботу Марко Олексія Володимировича «Цифровізація як
форма взаємодії суспільства і держави», подану на здобуття ступеня
доктора філософії з галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» за
спеціальністю 052 «Політологія»

Актуальність теми дослідження. Сучасний етап розвитку суспільства характеризується стрімким поширенням цифрових технологій, які трансформують не лише економічні та соціальні процеси, а й способи взаємодії між державою та громадянами. Цифровізація поступово стає одним із ключових чинників модернізації державного управління, розвитку демократичних інститутів та розширення можливостей громадянської участі. Особливої актуальності ці процеси набувають для України, яка в умовах повномасштабної російсько-української війни потребує ефективних механізмів комунікації між владою і суспільством, оперативного прийняття рішень та підвищення довіри до державних інституцій.

Актуальність теми дисертаційного дослідження зумовлена низкою чинників. По-перше, цифровізація змінює традиційні моделі взаємодії суспільства і держави, формуючи нові механізми комунікації, доступу до публічних послуг та участі громадян у процесах ухвалення політичних рішень. По-друге, розвиток інформаційно-комунікаційних технологій створює нові

можливості для функціонування демократичних інститутів, водночас актуалізуючи питання цифрової нерівності, захисту інформації, кібербезпеки та збереження довіри між громадянами і державою.

В умовах трансформації суспільних відносин цифровізація виступає не лише технологічним процесом, а й важливим політичним інструментом, який впливає на характер взаємодії влади та громадянського суспільства, сприяє розвитку електронної демократії, підвищенню відкритості державного управління та залученню громадян до політичних процесів. Водночас ефективність цифрових змін залежить не лише від рівня технологічного розвитку, а й від інституційних, соціальних та політичних умов їх реалізації.

Обраний Україною демократичний напрям розвитку, орієнтований на принципи відкритості, прозорості та участі громадян у прийнятті суспільно значущих рішень, потребує наукового осмислення ролі цифровізації у формуванні нових моделей взаємодії держави і суспільства. Це зумовлює необхідність дослідження цифровізації як багатовимірного політичного явища, що виходить за межі суто технологічного аспекту.

Дослідження є вагомим внеском у розвиток політичної науки, оскільки автор звертається до аналізу цифровізації як сучасної форми взаємодії суспільства і держави, розкриває її вплив на трансформацію демократичних процесів, механізми громадянської участі та функціонування політичних інститутів.

Таким чином, своєчасність звернення дисертанта до обраної проблематики є беззаперечною, оскільки цифрова трансформація держави та суспільства стає одним із визначальних напрямів розвитку сучасної демократії, а дослідження її політичних наслідків має важливе теоретичне і практичне значення.

Наукова новизна положень, які виносяться на захист. У дисертації надано низку авторських положень, висновків та узагальнень, які характеризуються науковою новизною та становлять інтерес для розвитку

сучасної політичної науки. До найбільш вагомих результатів дослідження належать:

- обґрунтування авторського підходу до розуміння цифровізації як сучасної форми взаємодії суспільства і держави, що забезпечує ефективну комунікацію між громадянами та органами публічної влади, сприяє розвитку демократичних процесів і реалізації прав людини;
- концептуалізація впливу цифровізації на трансформацію взаємодії держави і суспільства через призму технологічного детермінізму, еволюції демократичних інститутів та новітніх форм політичної участі;
- запропонована авторська періодизація розвитку цифровізації в Україні, яка поєднує еволюцію інформаційно-комунікаційних технологій із процесами їх інституціоналізації на державному рівні;
- уточнення позитивних ефектів цифровізації для функціонування демократичних інститутів, зокрема щодо підвищення якості зворотного зв'язку між владою та громадянами, удосконалення механізмів політичної участі та розширення доступу до публічних послуг;
- визначення ризиків і викликів цифровізації для сучасних демократій, пов'язаних із поширенням дезінформації, проблемами приватності, цифровою нерівністю, зовнішнім втручанням та використанням технологій штучного інтелекту;
- розвиток наукових підходів до подолання перешкод цифрової трансформації та вдосконалення нормативно-правового забезпечення цифровізації в Україні відповідно до європейських стандартів;
- обґрунтування перспектив використання цифрових технологій в умовах російсько-української війни для забезпечення ефективної комунікації держави з громадянами, підвищення доступності публічних послуг та зміцнення інституційної спроможності держави.

У дисертації також міститься низка інших положень, висновків і пропозицій, які є самостійними науковими результатами автора та сприяють

поглибленню теоретичного осмислення цифровізації як форми взаємодії суспільства і держави.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій. Положення і висновки дисертанта ґрунтуються на аналізі вітчизняних і зарубіжних джерел з питань політичної науки, нормативного матеріалу, енциклопедично-довідкової літератури. Автором опрацьовано значний масив літератури, що безпосередньо чи опосередковано торкається теми дисертаційного дослідження. Положення і висновки є аргументованими.

Практичне значення одержаних результатів. Практичне значення результатів дисертаційного дослідження полягає у визначенні перспектив розвитку цифровізації як форми взаємодії суспільства і держави, а також у розробці науково обґрунтованих підходів щодо мінімізації негативних наслідків цифрової трансформації суспільно-політичних процесів.

Основні положення, висновки та рекомендації дисертаційної роботи можуть бути використані органами державної влади, органами місцевого самоврядування, інститутами громадянського суспільства під час підготовки стратегічних документів, удосконалення механізмів цифрової взаємодії з громадянами, розвитку електронних сервісів та підвищення ефективності державного управління.

Матеріали дисертаційного дослідження мають практичну цінність для науково-педагогічної діяльності та можуть бути використані при розробці навчальних програм, оновленні змісту освітніх компонентів, а також у процесі викладання дисциплін політичного та управлінського циклу, зокрема «Політологія», «Публічне управління та адміністрування», «Прикладна політологія», «Державна політика», а також курсів, присвячених цифровій демократії, політичній комунікації та трансформації сучасних державних інституцій.

Апробація результатів дослідження. Автором проведена належна апробація результатів дослідження. Основні результати дослідження

викладено в одинадцяти наукових публікаціях, зокрема, чотирьох статтях та семи тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

Оцінка змісту дисертації. Структурно дисертація складається із анотацій українською та англійською мовами, списку публікацій здобувача, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (375 найменувань) та додатку.

Дискусійні положення та зауваження щодо дисертації. Незважаючи на значну кількість позитивних моментів, у дисертації Олексія Марко є положення, які носять дискусійний характер і потребують додаткової аргументації здобувачем у процесі публічного захисту, а саме:

1. Автор під час узагальнення дослідження Розділу 1. щодо теоретичних аспектів взаємодії суспільства і держави в умовах цифровізації (с.76-77) переконливо обґрунтовує цифровізацію як фактор трансформації взаємодії суспільства і держави та пов'язує її з переходом до моделей партнерства, плинної демократії, а також концепції «п'ятої влади». Водночас потребує додаткового теоретичного уточнення питання щодо меж універсальності запропонованої моделі партнерської взаємодії в умовах цифровізації. Зокрема, дискусійним залишається питання, чи може модель партнерства розглядатися як домінуюча або цільова форма взаємодії суспільства і держави в цифрову епоху, з огляду на те, що цифрові технології одночасно посилюють як горизонтальні механізми участі та комунікації, так і вертикальні інструменти контролю, моніторингу та алгоритмічного управління поведінкою громадян. У цьому контексті доцільно було б уточнити, чи не формує цифровізація змішану модель взаємодії, у якій елементи партнерства, домінування та контролю можуть співіснувати паралельно залежно від типу політичного режиму, інституційної спроможності держави та рівня цифрової нерівності.

2. Дисертант визначає цифровізацію як важливий інструмент удосконалення взаємодії суспільства і держави та виділяє її комунікативну, адміністративну, інтеграційну, легітимаційну та контрольно-аналітичну функції (с. 121). Водночас дискусійним залишається питання щодо можливого конфлікту між контрольно-аналітичною функцією цифровізації та принципом захисту приватності громадян. Потребує уточнення, яким чином можливо забезпечити баланс між підвищенням ефективності державного управління за допомогою цифрових технологій та недопущенням надмірного цифрового контролю.
3. Автор детально та переконливо обґрунтовує авторську періодизацію цифровізації в Україні (Розділ 3, п.3.2, с. 131-149), виокремлюючи доінтернетівський, інтернетівський та інституціоналізаційний етапи, що дозволяє системно простежити еволюцію цифрових трансформацій і нормативно-правового забезпечення цієї сфери. Водночас потребує додаткового теоретичного уточнення критеріїв, за яким здійснюється межування між запропонованими етапами.
Зокрема, дискусійним залишається питання, чи є визначальним для переходу між етапами технологічний чинник (рівень розвитку ІКТ), інституційний чинник (ухвалення ключових нормативно-правових актів та створення профільних органів державної влади), чи зміна моделі взаємодії суспільства і держави. У представленій періодизації ці критерії частково поєднуються, однак не завжди чітко розмежовані, що може ускладнювати порівняльний аналіз етапів.
4. Автор обґрунтовано зазначає, що повномасштабна російсько-українська війна стала одним із ключових чинників прискорення цифровізації в Україні та водночас посилила значення цифрових технологій у сфері публічного управління і взаємодії суспільства і держави (с. 165-166). Водночас потребує більш глибокого розкриття питання кіберзагроз, які супроводжують цей процес, насамперед у

частині системних кібератак на інформаційні ресурси органів державної влади та критичну інфраструктуру.

Зокрема, дискусійним залишається питання, якою мірою зростання цифрової залежності державних інституцій під час війни підвищує їхню вразливість до кібератак, спрямованих на порушення роботи офіційних вебпорталів, державних реєстрів, електронних сервісів та систем електронної взаємодії. Подібні атаки можуть мати не лише технічний, а й політико-управлінський характер, оскільки здатні тимчасово блокувати доступ громадян до публічних послуг, підірвати довіру до державних інститутів та використовуватися як інструмент інформаційно-психологічного впливу.

У цьому контексті доцільно було б уточнити, якою мірою чинна архітектура кіберзахисту державних цифрових систем є достатньою для протидії масштабним і скоординованим кібератакам в умовах гібридної війни, а також чи не потребує вона подальшого інституційного посилення з урахуванням зростання ролі цифрових сервісів у забезпеченні функціонування держави.

Вказані дискусійні питання мають рекомендаційний характер і суттєво не впливають на цілком позитивну оцінку представленого дисертаційного дослідження.

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам.

Дисертаційні положення були відображені у наукових статтях, підготовлених та опублікованих дисертантом, кількість і якість яких відповідає вимогам щодо публікацій, встановлених Постановою КМУ «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» від 12 січня 2022 року.

У дисертації О.В. Марко не було виявлено порушень вимог академічної доброчесності. У роботі наявні посилання на джерела інформації у разі

використання ідей, тверджень, відомостей, які були результатами досліджень інших авторів.

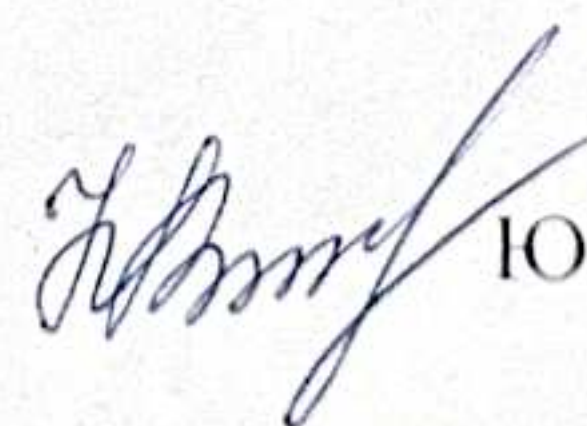
Загалом, робота О.В. Марко «Цифровізація як форма взаємодії суспільства і держави» є послідовним, логічним та завершеним дослідженням, а наскрізні ідеї та формулювання є своєчасними та актуальними. Обсяг основного тексту дисертації на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 052 – «Політологія» відповідає встановленим нормативам до такого виду робіт.

Загальний висновок

Таким чином, дисертація О.В. Марка «Цифровізація як форма взаємодії суспільства і держави» відповідає спеціальності 052 – «Політологія» та вимогам «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)», затвердженого Постановою КМУ від 23 березня 2016 року №261, «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою КМУ від 12 січня 2022 року №44, а її автор – Марко Олексій Володимирович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 05 – «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 052 – «Політологія».

Офіційний опонент:

доктор політичних наук, доцент,
професор кафедри політичних теорій
Національного університету
«Одеська юридична академія»

 Юлія ЗАВГОРОДНЯ

